

NOBANK KREDIT TASHKILOTLARI FAOLIYATINING HUQUQIY ASOSLARI VA ULARNI TARTIBGA SOLISH MEXANIZMLARI

Saminov Ozodbek Kenjaboy o'g'li

Andijon davlat texnika instituti

"Bank ishi va auditi" yo'nalishi 4-kurs talabasi

Annotatsiya. Ushbu maqolada nobank kredit tashkilotlari faoliyatining huquqiy asoslari hamda ularni tartibga solish mexanizmlari tarzda tahlil qilinadi. Zamonaviy moliya tizimida nobank kredit tashkilotlari aholiga va kichik biznes subyektlariga moliyaviy xizmatlar ko'rsatishda muhim o'rin egallamoqda. Shu bois ularning faoliyatini samarali tashkil etish va nazorat qilish dolzarb masalalardan biri hisoblanadi. Maqolada nobank kredit tashkilotlarining huquqiy maqomi, ularning faoliyatini tartibga soluvchi normativ-huquqiy hujjatlar hamda davlat nazorati mexanizmlari yoritib beriladi.

Kalit so'zlar: nobank kredit tashkilotlari, huquqiy asoslar, moliyaviy nazorat, tartibga solish mexanizmlari, mikroqarz, moliya bozori, kredit tizimi.

Kirish.

Bugungi kunda O'zbekiston Respublikasi moliyaviy bozorining barqarorligi va kengayishi ko'plab iqtisodiy islohotlar orqali qo'llab-quvvatlanmoqda. An'anaviy bank tizimi bilan bir qatorda, bank litsenziyasiga ega bo'lmagan lekin ayrim moliyaviy xizmatlarni ko'rsatish huquqiga ega bo'lgan nobank kredit tashkilotlari ham muhim rol o'ynamoqda. Ushbu tashkilotlar jamiyatda moliyaviy xizmatlarga bo'lgan talabni qondirish, kichik biznes subyektlarini qo'llab-quvvatlash va aholiga mikromoliyaviy yordam ko'rsatishda ijobiy ta'sir ko'rsatadi.

Nobank kredit institutlari ichiga mikromoliya tashkilotlari, lombardlar, ipotekani qayta moliyalashtirish tashkilotlari va faktoring tashkilotlari kiradi, ularning har biri maxsus huquqiy maqomga ega bo'lib, ularga qonunchilik bilan belgilangan tartibda faoliyat yuritish imkoniyati beriladi. Ushbu sohadagi tartib-qoidalar va huquqiy mexanizmlar O'zbekiston Respublikasi oliy qonunchiligi darajasida belgilangan bo'lib, asosiy huquqiy hujjat 2022-yil 20-aprelda qabul qilingan va rasmiy e'lon qilingan O'zbekiston Respublikasi Qonuni "Nobank kredit tashkilotlari va mikromoliyalashtirish faoliyati to'g'risida" O'RQ-765-sonli qonun hisoblanadi [1]. Ushbu qonun respublikada nobank kredit tashkilotlari faoliyati va mikromoliyalashtirish munosabatlarini tartibga solish uchun yagona, tizimli va to'g'ridan-to'g'ri qo'llaniluvchi huquqiy asos yaratadi. Bu qonunning maqsadi - banklar tomonidan amalga oshiriladigan moliyaviy operatsiyalarni anbitor hisoblanuvchi ayrim xizmatlarni bank litsenziyasi bo'lmagan tashkilotlar orqali

qonuniy asosda tartibga solish va bu orqali aholining moliyaviy xizmatlarga kirishini kengaytirishdir. Ushbu qonunchilik me'yorlari orqali microfinance tashkilotlari, lombardlar va boshqa nobank kredit institutlari o'z faoliyatini to'g'ri huquqiy me'yorlar doirasida yo'lga qo'yishi belgilangan. Qonunning mazmuni shundan iboratki, faoliyat ko'rsatish huquqini olmoqchi bo'lgan nostandart kredit institutlari uchun yagona tartib-qoidalar belgilanadi. Xususan, ularning tashkil etilishi, hisob ro'yxatidan o'tkazilishi, ruxsat etilgan va taqiqlangan faoliyat turlari, iste'molchilarning huquqlari himoyasi, shuningdek davlat organlari tomonidan tartibga solish va nazorat qilish mexanizmlari aniq normativlar bilan belgilangan. Bu hujjat orqali nobank kredit tashkilotlari uchun ularga taalluqli moliyaviy va texnik xizmatlar, shu jumladan mikrokreditlar, kafolatlar, faktoring va lizing xizmatlari qonun hujjatlariga mos ravishda amalga oshiriladi. Qonun asosida, mikromoliyalashtirish faoliyati deb ataladigan xizmatlar aniq normativlar orqali belgilangan: masalan, mikromoliya tashkilotlari jismoniy shaxslarga mikroqarzlarni berishi, shuningdek tadbirkorlik subyektlariga mikrokreditlar, kafolatlar, lizing va faktoring xizmatlarini ko'rsatish huquqiga ega bo'ladi. Shuningdek, Qonunda nobank kredit tashkilotlarining faoliyatida izchil nazorat mexanizmlari joriy qilingan. Masalan, Markaziy bank tomonidan faoliyat yuritish uchun reyestrda kiritish, moliyaviy natijalar va risklarni baholash bo'yicha talablar qo'yiladi, iste'molchilarning huquqlarini himoya qilishdagi tartib-normalar belgilab qo'yilgan. Bu esa kredit bozoridagi tartibni mustahkamlash, demakki, moliyaviy xizmatlar sohasida ishonchli muhit yaratish uchun muhim asos bo'ladi.

Tadqiqot metodologiyasi.

Ushbu tadqiqotda nobank kredit tashkilotlari faoliyati rasmiy statistika va ilmiy ishlar tahlili asosida o'rganildi. Asosiy ma'lumotlar O'zbekiston Respublikasi Markaziy banki va Mikromoliya tashkilotlari rasmiy hisobotlaridan olindi. Shu bilan birga, mavzu bo'yicha chop etilgan ilmiy maqolalar, tahliliy tadqiqotlar ham ko'rib chiqildi. Tadqiqot jarayonida miqdoriy va sifatli metodlar uyg'unlashtirilib, raqamli ko'rsatkichlar va sifatli baholar birgalikda tahlil qilindi. Bozorning rivojlanish sur'atlari, xizmatlar hajmi, muammoli kreditlar ulushi va hududiy taqsimot rasmiy manbalar va ilmiy tadqiqotlar natijalari bilan solishtirildi.

Tahlil va natijalar.

O'zbekiston Respublikasida nobank kredit tashkilotlari faoliyati orqali amalga oshiriladigan mikrofinans xizmatlari bozori so'nggi yillarda sezilarli darajada o'smoqda. Mamlakat bo'yicha kredit tashkilotlari, shu jumladan tijorat banklari, mikromoliya tashkilotlari va lombardlar tomonidan ko'rsatiladigan mikrofinans xizmatlarining umumiy hajmi 2025-yilning birinchi yarmida 66,9 trillion so'mga yetdi. Bu ko'rsatkich 2024-yilning shu davriga nisbatan 1,9 barobar oshganini anglatadi [7]. Ushbu o'sish 32,1 trillion so'mlik qo'shimcha kredit xizmat hajmidagi o'sish bilan

bog'liqdir, bu esa aholi va kichik tadbirkorlik uchun moliyaviy xizmatlarga bo'lgan talabning oshayotganini ko'rsatadi. Bozor tuzilmasida mikromoliya xizmatlarining hajmi xizmatlarning umumiy ko'lamida o'zgacha segmentni egallaydi [2]. Buning ichida 61,1 trillion so'm kichik miqdorli, ya'ni 100 million so'mgacha bo'lgan kreditlar orqali berildi, qolgan 5,8 trillion so'm esa 100 milliondan 300 million so'mgacha bo'lgan kreditlar orqali taqdim etildi. Bu raqamlar mikrofinans xizmatlarining asosan kichik va mikro biznes hamda oddiy fuqarolarni qo'llab-quvvatlayotganini tasdiqlaydi.

Bozor ishtirokchilari orasida ham tuzilish dinamikasi mavjud. Birinchi yarmida mikromoliya xizmatlarining 80 foizi tijorat banklari, 18 foizi mikromoliya tashkilotlari va 2 foizi lombardlar tomonidan ko'rsatildi. Bu tizim banklar asosiy rolni egallashi bilan birga, nobank makro-institutlarining ham o'sishda faol qatnashayotganini ko'rsatadi.

Mikromoliya xizmatlaridagi o'sish mikrokredit, mikroqarz va boshqa xizmat turlaridagi diversifikatsiya bilan ham mustahkamlanmoqda. Xususan, mikromoliya xizmatlarining o'sishida mikroqarzlarning hajmi 49,8 trillion so'mni, mikrokreditlar hajmi esa 5,5 trillion so'mni tashkil etdi, qolgan ya'ni 11,6 trillion so'mga teng qismi esa biznes mikrokreditlar, iste'mol kreditlari va overdraftlar kabi boshqa xizmatlar orqali berildi. Bu kredit xizmati turlarining diversifikatsiyalashuvi bozorning moslashuvchanligini oshirib, talabchi segmentlarni kengaytirmoqda. Mikromoliya xizmatlarining muhim jihatlaridan biri bu xizmatlarning foiz ulushi va kimlarga ko'proq taqdim etilishi bilan bog'liq. 2025-yilning birinchi yarmida mikromoliya xizmatlarining 92 foizi jismoniy shaxslarga, qolgan qismi esa korporativ mijozlarga berilganini aks ettiradi. Shaxsiy segment bo'yicha, ayniqsa o'zini o'zi band qilgan jismoniy shaxslarga taqdim etilgan xizmatlar hajmi 18,6 trillion so'mga, ya'ni umumiy xizmatlar hajmining 28 foiziga yetganini ko'rsatdi.

Bozorning nomuvofiqlikdan xoli bo'lishi uchun muammoli kreditlar ko'rsatkichi ham diqqatga sazovor [3]. Mikromoliya segmentida qaysidir darajada kechikayotgan yoki to'lanmayotgan kreditlar ulushi past bo'lib, bu sektorning kredit portfeli tuzilishining nisbatan sog'lom ekanini anglatadi. Masalan, 2025 yilning birinchi yarmida bu ko'rsatkich umumiy kredit portfelining atigi 4 foizini tashkil etdi. Bu past ulush kredit sifatini saqlab qolish hamda risklarni boshqarish mexanizmlarining milliy bozor segmentida nisbatan sifatli ishlashidan dalolat beradi.

Mikromoliya segmentining yanada keng o'sish tendensiyasi yillar davomida davom etmoqda. 2025-yilning yanvar-sentabr oylarida mikromoliya xizmatlarining umumiy hajmi 104,0 trillion so'mga yetdi, ya'ni bu ko'rsatkich 2024-yilning mos davriga nisbatan 1,8 barobar oshdi. Bunda mikromoliya xizmatlarining umumiy kreditlar tarkibidagi ulushi ham oshib, 34,2 foizga ko'tarildi. Bu natijalar jamiyatda moliyaviy xizmatlarga bo'lgan talabning barqarorligini va kredit bozorining barqaror o'sishini tasdiqlaydi.

Bozor tuzilmasi bo'yicha ham ahamiyatli o'zgarishlar mavjud. Banklar bozorning katta qismini egallab kelmoqda, mikromoliya bozoridagi xizmatlarning 79,5 foizi banklar orqali ko'rsatildi, mikromoliya tashkilotlari ulushi esa 18,5 foizni tashkil etdi, lombardlar esa qisman taxminan 2 foizni taqdim etdi. Bu tendensiya bank tizimining bozor ichidagi barqaror rolini tasdiqlaydi, lekin mikromoliya tashkilotlarining o'sish tezligi e'tiborga loyiq. Bundan tashqari, milliy valyutadagi xizmatlar juda yuqori ulushga ega mikromoliya segmentidagi operatsiyalarning 99,5 foizi milliy valyutada amalga oshirildi, bu milliy iqtisodiy barqarorlikni ko'rsatadi. Bu shuni anglatadiki, kredit resurslari asosan milliy bozor ichida berilib, fuqarolarning real ehtiyojlari asosida yo'naltirilgan.

Mikromoliya xizmati bozoridagi geografik taqsimot ham muhim tendensiyalarni ochib beradi [4]. Masalan, mikromoliya xizmatlarining eng katta qismi poytaxt Toshkent shahrida konsentratsiya qilingan bo'lib, u yerda bozorning 64 foizi to'plangan. Boshqa viloyatlarda ham o'sish mavjud bo'lsada, kapital markazidagi moliyaviy ma'lumotlar sektori mikromoliya xizmatlarining yetakchi o'rnini saqlab qolmoqda.

Yuqoridagi raqamlar, statistik ko'rsatkichlar va bozor tuzilmasi haqidagi ma'lumotlar shuni ko'rsatadiki, O'zbekiston Respublikasida mikromoliya xizmatlari bozori jadal sur'atlarda o'sib boradi va nobank kredit tashkilotlarining ahamiyati ortib bormoqda. Bu aholining kredit xizmatlariga kirishini kengaytiradi, kichik va o'rta biznes subyektlariga moliyaviy yordam imkoniyatlarini kengaytiradi hamda milliy iqtisodiyotning barqaror taraqqiyoti uchun mustahkam poydevor yaratadi.

Muhokama.

O'zbekiston Respublikasida nobank kredit tashkilotlari faoliyatining so'nggi yillardagi rivojlanishi moliyaviy bozorning diversifikatsiyalashuvi va aholi uchun moliyaviy xizmatlarning yanada ommalashuvi bilan izohlanadi. Tahlil natijalari shuni ko'rsatadiki, mikromoliyaviy xizmatlar hajmining keskin oshishi nafaqat iqtisodiy ehtiyojlar ortib borayotganini, balki moliyaviy infratuzilmaning takomillashib borayotganini ham aks ettiradi. Ayniqsa, kichik miqdorli kreditlarning umumiy hajmdagi yuqori ulushi aholining kundalik ehtiyojlari va kichik tadbirkorlik faoliyati uchun aynan nobank kredit tashkilotlari muhim moliyaviy manba bo'lib xizmat qilayotganini ko'rsatadi.

Muhokama jarayonida e'tibor qaratilishi lozim bo'lgan muhim jihatlardan biri bu - mikromoliyaviy xizmatlar bozorida banklar ustun mavqega ega bo'lib qolayotganidir. Bu holat bir tomondan moliyaviy barqarorlikni ta'minlasa, ikkinchi tomondan nobank kredit tashkilotlari uchun raqobat muhitini murakkablashtiradi [5]. Shunga qaramasdan, mikromoliya tashkilotlari va lombardlarning o'sib borayotgan ulushi ularning bozor ichida o'z segmentini shakllantirib borayotganini anglatadi. Ayniqsa, tezkor kreditlash, hujjatlashtirishning soddaligi va mijozlarga yaqinlik omillari ushbu

tashkilotlarning raqobatbardoshligini oshirmoqda. Yana bir muhim masala - bu kredit portfelining sifati bilan bog'liq holatdir. Muammoli kreditlar ulushining nisbatan past darajada saqlanib qolayotgani ijobiy ko'rsatkich hisoblanadi. Bu esa kredit ajratish jarayonida risklarni baholash tizimi samarali ishlayotganini ko'rsatadi. Shu bilan birga, ayrim mikromoliya tashkilotlarida muammoli kreditlar ulushining yuqoriligi kelajakda moliyaviy barqarorlikka salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin. Shu sababli risklarni boshqarish tizimini yanada kuchaytirish va kredit berish mezonlarini takomillashtirish zarur.

Mikromoliyaviy xizmatlarning ijtimoiy ahamiyati alohida o'rin tutadi [6]. Xususan, o'zini o'zi band qilgan shaxslar va kichik biznes subyektlariga berilayotgan kreditlar hajmining oshishi bandlikni ta'minlash va daromad manbalarini kengaytirishda muhim omil bo'lib xizmat qilmoqda. Bu esa nobank kredit tashkilotlarini nafaqat moliyaviy institut, balki ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanish vositasi sifatida ham baholash imkonini beradi. Shuningdek, moliyaviy xizmatlar turlarining kengayib borayotgani, jumladan lizing, faktoring va islomiy moliyalashtirish xizmatlarining joriy etilishi bozorni yangi bosqichga olib chiqmoqda. Bu esa moliyaviy xizmatlar iste'molchilariga yanada moslashuvchan va muqobil variantlarni taklif etish imkonini beradi. Shu bilan birga, ushbu xizmatlar bo'yicha aholining moliyaviy savodxonligini oshirish dolzarb vazifalardan biri bo'lib qolmoqda.

Olib borilgan tahlil va natijalar asosida shuni aytish mumkinki, nobank kredit tashkilotlari O'zbekiston moliyaviy tizimining ajralmas qismi sifatida shakllanib bormoqda. Ularning faoliyati orqali moliyaviy inklyuziya darajasi oshib, iqtisodiyotning turli qatlamlariga kredit resurslari yetkazib berilmoqda. Kelgusida ushbu sohani yanada rivojlantirish uchun raqobat muhitini yaxshilash, risklarni boshqarish tizimini takomillashtirish va moliyaviy xizmatlar sifati ustidan nazoratni kuchaytirish muhim ahamiyat kasb etadi.

Xulosa va takliflar.

Xulosa qilib aytganda, nobank kredit tashkilotlarining o'sishi bilan birga, muammoli kreditlar ulushi ham 2025-yilda 4,1 foiz darajasiga yetdi. Bu holat kredit sifatini yaxshilash, tavakkalchiliklarni boshqarish mexanizmlarini kuchaytirish va moliyaviy barqarorlikni ta'minlash zaruratini ko'rsatadi. Shu sababli tavakkalchilikni boshqarish tizimlarini takomillashtirish, kredit ajratish me'yorlarini qat'iylashtirish va monitoring tizimini kuchaytirish muhim strategik vazifadir.

Bozorni yanada rivojlantirish va xizmatlar sifatini oshirish uchun quyidagi takliflar ishlab chiqilishi mumkin:

1. Mikromoliya xizmatlarini shahar va tumanlarda, ayniqsa iqtisodiy faolligi past hududlarda kengaytirish. Bu orqali moliyaviy inklyuziya darajasi oshadi va aholining moliyaviy imkoniyatlari kengayadi.

2. Muammoli kreditlarni kamaytirish uchun tavakkalchilikni baholash tizimini yanada takomillashtirish, mijozlarning moliyaviy barqarorligini monitoring qilish va qarz qaytarish bo'yicha aniq mexanizmlar joriy etish.

3. Aholi va kichik tadbirkorlik subyektlarini moliyaviy bilim bilan ta'minlash orqali kreditlardan oqilona foydalanish, qarz yukini kamaytirish va moliyaviy barqarorlikni oshirish.

4. Onlayn kreditlash, elektron to'lovlar va mobil ilovalar orqali xizmatlarni qulaylashtirish, shuningdek, xizmat ko'rsatish jarayonini tezlashtirish.

5. Mikromoliyaviy xizmatlar bozorini rasmiy statistika asosida muntazam tahlil qilish, sektorning barqarorligini ta'minlash va ijtimoiy-iqtisodiy ahamiyatini oshirish.

Xulosa qilib aytganda, nobank kredit tashkilotlari O'zbekiston moliyaviy tizimining ajralmas qismi sifatida rivojlanib, aholining moliyaviy ehtiyojlarini qondirish va kichik biznesni moliyalashtirishda muhim vosita bo'lmoqda. Shu bilan birga, kredit sifatini oshirish, hududiy muvozanatni yaxshilash va moliyaviy risklarni boshqarish bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlarni joriy etish zarur. Ushbu takliflar amalga oshirilsa, mikromoliyaviy bozor nafaqat hajm jihatidan, balki sifat va barqarorlik jihatidan ham rivojlanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasining Qonuni, 20.04.2022 yildagi O'RQ-765-son. "Nobank kredit tashkilotlari va mikromoliyalashtirish faoliyati to'g'risida".
2. Nazarova M. O'ZBEKISTON RESPUBLIKASIDA NOBANK KREDIT TASHKILOTLARI FAOLIYATI VA ULARNING O'ZIGA XOS XUSUSIYATLARI // Universal International Scientific Journal. — 2025. — Vol. 2, No. 4. — P. 54–63.
3. Sharipova N. D. Loans Provided by Non-Bank Credit Organisations // International Journal of Artificial Intelligence. — 2025. — Vol. 5, No. 2. — P. 1041–1052.
4. Parpiyev A. N. Nobank kredit tashkilotlari va mikromoliyalashtirish faoliyati // Modern Education and Development. — 2025. — Vol. 24, No. 3. — P. 135–140.
5. Dusboev U. Kh. Problems in the Activity of Non-Bank Credit Organizations in Uzbekistan and Their Solutions // American Journal of Interdisciplinary Research and Development. — 2024. — Vol. 29. — P. 25–29.
6. Yarqulova M., Xo'jayeva B. Nobank kredit tashkilotlarida buxgalteriya hisobi tizimini takomillashtirish // Iqtisodiy taraqqiyot va tahlil. — 2025. — Vol. 3, Iss. 8. — P. 150–159.
7. www.uzdaily.uz – axborot ma'lumotlari